

KNJIŽNICA
SLAVENSKOG INSTITUTA

139

2

u svezkom n

„Univerzal

e nužno, da h
trebu i veliku ko
omu ne bi bilo s
iva.

ravo za to povje... naše
g. **Augustu Harambašiću**, koji već samim
enom dovoljno jamči, da će svojoj dužnosti podpuno

samo uvjereni, da će pod njegovim uređivanjem
na biblioteka donositi samo najvrstnije proizvode
literatura, naročito iz slavenskih, kojim ćemo po
bitu pažnju.

da nam poduzeće bude podpuno, ne ćemo se ogra
ro na prozu, kako je to kod nas do sada bio
go ćemo donasati i pjesničke proizvode, i izvorne
ie.

ovom svezku donosimo „**Crtice**“ **Nikole Ko**
u, koji je u hrvatskoj književnosti već na takovu
ga ne treba istom počinje preporučivati.

sljedećem svezku donieti ćemo „**Pjesme**“ naj
aloruskoga pjesnika **Tarasa Gregorovića**

laje jedino na našem obćinstvu,
pa smo sigurni za uspjeh. Za
prijatelje hrvatske lepe knjige,
naš podhvat, i da ga svojim zn

Zagrebu, koncem siečnja 1888.

Knjižara Mučnjaka i Senf

SVEZAK IX.

UNIVERZALNA BIBLIOTEKA

CRTICE

N. KOKOTOVIĆA.

II.

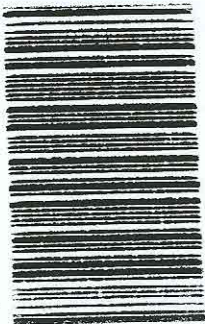
70.

3

70

SENFTLEBEN.

1301028229

U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

PA
100481

22. g. 47 ✓
C R T I C A

N. KOKOTOVIĆA

II. SVEZAK

Yuv. br. 8808

SEMINAR
ZA
SLAVENSKU FILOLOGIJU
u Sveučilištu u Zagrebu

Zagreb

Naklada knjižare Mučnjaka i Senftlebena

1887.

Kuće broj 12.

Pred deset godina bijaše u selu S . . . najuglednija kuća, koja je u občinskih uredovnih knjigah ubilježena bila pod brojem 12. — Milota bijaše pogledati u to jednostavno seljačko gnjezdo. Brvna izvana bijahu biela poput bieloga seljačkoga platna, a nad sjekom dizao se visok, strm, crn krov, kojemu je iz dimnjaka ponosito sukljao dim. Da, dizao se dim i po ljetu i po zimi, jer u kući Mirka Mandića nije se nikad gasila vatra, to na pročelju, to u peći, što je svakako dobar znak po težačku kuću. Ljeti po cijeli dan ili se pekao kruh na ognjištu, ili se kuhao ručak, večera i t. d. za težake, a zimi ne zapuštao se oganj u peći. — Pa za hrvatskoga na kući dobro stojećega seljaka vatra je i sada, kao što bijaše u stara vremena, nekim načinom svetinja. U sred ljeta sjedi on uz nju veselijega lica, gledajući u rumenkasti, nestašni plamećak, kako igra, kako se čas pomalja, čas skriva. Seljaku se čini, da mu onaj plamen nešto šapće, da se na nj smije, da mu namiguje.

Odmah iza omanjega dvorišta, zakrčena kojekakvim težačkim alatom, zasadjen je komad zem-

ljišta raznolikim voćem, osobito šljivami i kruškami, tek u plotu razgranala se jedinica tunja, nekako tužno gledajući, valjda što nema još koje drugarice pokraj sebe. Nju je osobitom pomnjom njegovao stari Mirko, jer kad bi mu urodila, darivao bi tunjama gospodu kod občine. Po njegovu sudu, gospoda mora da ljube mirisave stvari. Nebogi Marko! Obćinski načelnik i bilježnik osobito u mjestu S... ne poznaju mirisa, do li mirisa pečene janjetine i svinjetine, onda još uz dobro vince primjećuju: „Ma ovo vino ima tja i ugodan miris“, al' kakov, to ih nije briga — nisu oni kemičari.

Zavirimo u kuću. Unutra živu tri duše: stari Mirko, žena mu Kata i sin Janko. — Dakle toli čedna družinica, toli liepa obitelj. — Stari Mirko primietio bi, kad bi dobre volje bio, potiho Kati: „Još da je samo jedno žensko“. Na to bi mu ženčica odvratila: „Ne griješ duše, starče, tako je Bog naredio“. — Pa bi pogledala na Janka ljubeznim pogledom misleći, dok mi je njega ovako mlada, krepka i pristala, doista mi ne će ostati pusta kuća i kućište. Iza te misli okretalo bi joj se vreteno u ruci brzo, brzo . . .

Majka se ponosila sinom. Kako i ne bi? Ta Janku u dvadesetoj godini ne bijaše premca u svem selu, pa i dalje. Što je vita jela prema njemu? Ona je sirotica u gori, nju bje i žega i zima, njom drma objestno i samovoljno ljuti vihar, njoj prieti često silni grom. Nad Jankom pako bdije roditeljska lju-

bav, roditeljski blagoslov. On je, rekao bih, sam život, sama mladost.

— Za koga li će živiti život taj sivi soko? pitala je liepa kćerka bogatoga šumara Rakića. A takva pitanja znače mnogo za seljake iz sela S...

* * *

Godine 187* bijaše proljeće prekrasno. Gora prolistala, trava ponarasla za pedalj od zemlje, a po trnju i živicah digla se još viša. Dan bijaše topal i ugodan, a sunce i kiša otimali se za vladu. Najliepše je vrijeme, kad sine čakskom sunce, a čakskom roska sitna kiša. Narod kaže, da tada vile češljaju zlatnu kosu svoju.

Toga dana (8. svibnja) uzbunilo se nešto bilo selo S . . . Svud vreva, svud žurba. I staro i mlado grne obćinskom uredu u K. Pred obćinskom kućom cieli tabor ljudstva, nu ljudstva turobna i zamišljena. Samo obćinski krčmari i kramari vesela i svjetla lica prolaze svjetinom, te bace trkimice koju sladku rieč med seljake. Ti mali obrtnici veseli su, jer će dobro pazariti. Nije šala, dan novačenja u občini K. Zato se i sgrnulo toliko ljudstvo na tratinu pred obćinskim uredom. Sve želi znati, hoće li mu sin ili tko drugi biti uzet u vojnike. Niti najveći lutrijaški igrač ne čeka neustrpljivije brojeve, što imadu doći iz Trsta, Gradca, Beča, nego li siromašni mladići na švabske rieči, što ih govori liečnik, naime poznati „tauglich“. Tu znatiželjnost povećavaju sama gospoda svojim suhoparnim i mudrim držanjem. Pa i

obćinskom pisaru, koji iz knjige zove buduće vojnike, kano da se zaozbilje crte na licu.

Naš junak dodje pred povjerenstvo. On je znao, što će biti, a to su znali i njegovi drugovi. Nu nada ne može da ostavi čovjeka. Ona uz strah šapće, da bi moglo bolje biti, i Janku šaptaše: moguće, da te propuste ove godine . . . Al kad ga uočiše sićušni i zlobni Niemci, od srca se nasmijaše. — Njegove izrazite, pune mišice, jako a vitko tielo, te bistro oko moglo bi biti za uzorak kiparu starih Grka, a kamo li ne za rob-vojnika. — Da se pokaže, kako su ta gospoda možna, to ga samo potrepča po golom pleću neki nadliečnik, kriknuv „Štark gebaut“, „tauglich“.

Tad ode nada od Janka, pa premda ona ima u sebi nešto bezznačajna, nestalna, to je čovjeku, kad se razstaje s njom, tom varalicom, svejedno kano da se dieli s pravim drugom. Teško bijaše siromašnomu mladiću. Grozne misli jurnuše mu u glavu. Vojska, stari roditelji, ljubeznica, zatim sjeti se svoje liepe a skromne kuće, voćnjaka oko nje, pa onda ona dva biela volka, za kojima je plugom u ruci često puta toli sretno popievaio . . .

Došav kući sa siedim svojim otcem, sjede umah k pripravljenoj večeri. Stara Kata nije ih pitala, kako su sproveli dan, kakve li glase donose. Dovoljan odgovor na slična pitanja čitao se na licu i oca i sina. Svježi sir i mlieko, te vruću pogaču jeli su naglo, kao što jedu ljudi, kojim posebne

brige ne dadu misliti na ono, što se mekanički radi. —

* * *

Samo jedan put gledao sam polazak na vojsku i to onda, kad je austrijska vojska prelazila u Bosnu. Pa taj put bijaše mi dosta, da lahko shvatim, zašto slikari toli često predstavljaju nam u svojih radnjah slične prizore. Nu napinjali se oni koliko im drago, teško, da će izraziti točnu fizionomiju hrpe ljudstva, kojoj su oduzete misli bilo kojim načinom, hrpe ljudstva, koja ne zna, zašto i kamo ide gubiti glavu. To je, što oko pojima, al uho još jače uzbudjuje dušu gledaočevu, ono pamti doživotno one bolne uzklrike i vapaje, kojimi osobito hrvatski narod obiluje. On, mučenik, boreći se premnogo nevoljom i jadom, bio je prisiljen stvarati rieči, da izrazi te teške boli. Koga da ne zazebe srce, kad čuje:

— Što ću sada crna kukavica?

— Tko će hranit siroticu majku tvoju?

— Oj vidjet li te jošter za života?

Upravo tako naricala je stara Kata, kad joj je jedinac Janko polazio na vojsku. To me dirnulo. Primakoh se bliže. Vidio sam i starca Mirka. On nije plakao, nu nije ni hrabrio sina. Tad pomislih, kako naši neki pisci griеше, kad crtaju sjedoglavce starce, koji sokole sinove svoje, da se hrabro drže, proti komu? — proti puški. — Malo dalje trlo se je bielim rubcem crne suzne oči čeljade, — čeljade, što no je pitalo samo sebe, za koga li će živiti ži

vot onaj sivi soko. Bijaše to liepa kćerka bogatog šumara.

— Piši nam, sinko, zajeca majka.

— Pisat ću, odgovori Janko, polazeć u red na poziv bubnja.

Razstadoše se.

* * *

Što su pisali i kako dugo su dopisivali ne znam, nu samo to kažem, da sam skoro suzrim okom čitao dopis, što ga je občina K. priposlala statističkomu uredu prigodom popisa žiteljstva god. 1880. Dopis glasi:

. „stavlja se slavnoistomu (uredu) do znanja, da je kuća u mjestu S . . . pod brojem 12. pusta“ . . .

Marica je noćas umrla.

Svu noć je grmilo i sievalo; kiša je padala kano iz rukava. Jutro je osvanulo tmurno; tek oko sedam sati razpršili su sunčani iraci silne oblake na iztoku, al zapad ostao je oblačan. Nad selom S . . . motali su se oblaci i lievali iz sebe kišu, koja se je pri sunčanom svjetlu bi reć svečanije spuštala iz visine u nizinu. To lievanje nije potrajalo dugo. S—ski stanovnici izpod svojih streha dovikivali su jedan drugomu, da mora na brzo prestati, jer se je bila ukazala nad selom velebna duga. Neki su vidili, da se je doticala i kućnih krovova. Kad je

kiša jenjala, izlazili su pojedini seljaci pred kuću, te bi bosonogi batali i tapkali po zelenoj travi, što im po dvorištu raste; hodali su okolo i zievali, jer nisu imali posla — kiša im ga razbila.

Po prilici tisuć koraka od moga stana dizala se skromna kućica Petra Mirkovića. Ta kućica nije bila ni nova ni stara. Krov čadjav, crn; stiene su bile od brvana, nu ne sasvim biele. Kad sam to jutro gledao kroz prozor, učini mi se pomenuta kućica mnogo živahnija od ostalih njezinih premica . . . Što bi to moglo biti? pitao sam sebe sama, što bi to moglo biti, da tako rano hrle seljaci i seljakinje u Mirkoviće dom? Susjedi proborave nekoliko časaka u kući, a onda se dvoje i dvoje, šapćući nešto, natrag vraća Nije jesen, pomislim, da se žge rakija, te da ljudi, onako dokolni, idu gledati, kako teče i kakova je. A takodjer nisam čuo, da je prišpio u selo kakav vračar, komu bi narod hrlio, da mu taj vještak gata, da mu kazuje što god o prošlosti i o budućnosti.

Tako popostojah nekoliko časova kod prozora, misleći, tko bi mi riešio tu zagonetku. Još sam bio u mislih, kad al eto Jozice Mirkovića, gdje golglav ide pram mom stanu. U istoj kući, u kojoj sam ja stanovao, bio je u prizemlju dućan moga mladoga prijatelja M. F. — Jozica se zaputio u dućan. Dok sam spazio njega golglava, znao sam, da im je netko u kući umro, jer je u bivšoj Krajini bio običaj, da domari idu golglavi, dok im je mrtvac u kući.

Niz stepenice spustim se u dućan.

— Tko je mrtav? upitam Jozicu.

— Marica je noćas umrla, . . . odgovori on.

— Marica je noćas umrla. — Te me rieči poraziše. Marica je umrla! — Ona divna, crnooka djevojčica! Ah, kako li spretna, kako li vesela bijaše ona lani u ovo doba godine. O, kako sam ju milo gledao, kad bi poput srne prolazila izpod moga prozora. . . . „Marice! Marice!“ zovnuo bih, a ona bi me pogledala svojim crnim, kano baršun mehkim očima, onda bi se osmiehnula na me, pa bi na jednoč izčeznula poput vjetra, a pred mojim očima lebdili bi dugo oni biserni zubići, one sjajne crne oči, lebdio bi dugo onaj viti stas, one bajne, crne pletenice i lahko i gibko njezino kretanje . . .

Pogledam u Jozicu. On je govorio s trgovcem. Govorio je polagano, da si ga jedva čuo. Oči su mu bile mutne i vrlo sporo su se kretale. Obrve je bio skupio, usta kano da su se stisnula; njegov ravni stas kano da se pognuo Žalost ga je ubila, pomislim ja, žalost ga je ubila, a nesan umorio.

— Od česa je umrla?

— Od smrti, odgovori on mrko.

— Znam, al od kakve bolesti?

— Ja ne znam, odvrti on istim glasom i istim izražajem lica, kano prije.

S tim nema danas govora, pomislim i stupim na prag od dućana, te stadoh pohlepnije udisati svježiji svibanjski zrak iza kiše. Sunce je osvajalo

sve više i više modrinu nebesku. Narav mi se učinila kano djevojče, koje iza snatrenja oživi, te kano da je dobilo krila, poleti vrtom, pa se smije, ne znajući ni samo razlog tomu smiehu.

Dok sam ja motrio sa praga s—sku okolicu i njezinu divnu zelen, dotle su moj prijatelj i Jozica svršili svoj trgovački posao. Jozica je kupovao stvari za umrlu sestru.

— Prijatelju, podaj Jozici čašu rakije. Ta znam, da jutros nije imao kada ni misliti na ručak.

Jozica me pogleda krađom, al dosta prijazno. Prijatelj mu natoči dobre šljivovice do pod vrh vinske čaše.

— Tokni mu još jednu.

Prijatelj natoči. Jozica izkapi. Kad je izkapio, počеше mu oči dobivati prijašnji mladenački sjaj; — stade mu se i jezik po malo razvezivati.

— Je li bio pop kod nje? upitam.

— Nije . . . Ma mi nismo znali, da će tako naglo i da će od toga umrieti. Svi smo držali, da je sušica, jer se bila osušila kano slamka . . . Ne mislite, da ste ju ove godine gdje god susreli, da bi ju poznali. U osam, devet li mjeseci sva se promienila. Lice joj propalo, a po njem se prosuli nekakovi lišaji i nekakove pjege. Ja sam joj brat, pa kad bi me pogledala, dok je bila zdrava, prošli bi mi tielom trnci, Bože mi oprost. A kad je obolila, gledala je onako tužno, kano majka božja na oltaru u našoj crkvi . . . Mi smo se zatrli, trošeći na ljekarije, al Bože sačuvaj, da nam je žao, osobito meni

ne. Ma da je bilo na izbor, ja bih drage volje legao na mrtvačku postelju mjesto nje. Al tu nema pitanja. Što je sudjeno — sudjeno je! . . .

— Nema te trave, nema toga lieka, koji joj ne priskrbismo, i koji ona nije popila, al badava sve — ona noćas umrie . . . Vi poznate staru Martu. Ona sve zna, ona je sve radila, da joj pomogne; al, žalibože, ne bilo hasne. — Marica je uvijek jaukala, uvijek plakala U sred noći skoči ona sa kreveta, pa izleti van i stane jecati. „Mare! Mare!“ zvala bi ju majka, „ne plači, dušo, ne paraj mi srca moga“. A ona udari tad u još veći plač . . . Ja bih izašao kadkad k njoj van, pa bih plakao s njom. Nije mi zamjere, jer sam dvie godine mladji od nje. — Njoj bi bilo, da je živa, za mjesec dana, devetnaest godina. — Dok bi nas troje plakalo, otac bi samo uzdisao na postelji. . . . Eh, da je on znao, što sad zna, ne bi bio ni uzdisao, jer je u njega dosta tvrdo srce, pa k tomu on je još vrlo strog i nagal.

— A što sad zna?

— To mi je sramota kazati . . .

— Kazao ti ili ne kazao, to će se i onako saznati. Ta znaš, da pod suncem nema tajne.

— Pravo velite . . . Ona je u rodjaju umrla . . .

Moj prijatelj, ja i Jozica sgledasmo se u taj čas. Jozica kano da se uplašio.

— U rodjaju dakle? upitam ja, samo da prekinem nenasnosnu tišinu.

— Da. Sinoć došao otac iz K. — Ravnih pet forinti dao je za liek. Marta mu je rekla: ako ne ozdravi od toga lieka — onda joj nema spasa. Nitko u svoj Hrvatskoj nema toga korienja, do li onoga čovjeka, komu je Marta otca poslala. — Došao otac, kad se već smrklo. Znao, da je jučer na večer kišica rominjala, te mi za rana posjedamo k vatri. Naložili smo suhah drva, pa je oganj sladko gorio, tako da ni luči nismo trebali paliti. K nami je bio došao kum Jure, stric Jandre i viećnik Lujić. Došli oni, da čuju od otca kakvih je glasi u svietu. Sjedimo mi kraj vatre i najljepše razgovaramo, kad na jednoč zaplaka u sobi malo diete. Svi se trgnemo i pogledamo jedno u drugo. Što je to? upitaše ljudi. Nisu oni nego upitali — a moja mati zaplaka i zakuka iz sveg grla Otac skoči k vratima od sobe — a vrata zaključana. On zgrabi sjekiru i da će ih razbiti. Lupio je dva, tri puta, što je jače mogao u vrata. Ljudi skočiše na noge, da mu otmu sjekiru. „Pustite me!“ viknu on, „pustite me, da ju ubijem!“ Ljudi ne htjedoše pustiti. O, gospodine, da vi znate, što sam ja podnio u taj čas! Meni je parala srce i tuga i jad i bol.

— Kako se onda svršilo?

— Otac je vikao i kleo gotovo četvrt sata. Tad su ga ona tri čovjeka izvukla van, a poslali su svoje žene k nami. Žene otvore nekako vrata. — Jedna mala uvukla se kroz prozor i otvorila ih. — U sobi obave žene svoj posao.

Mati je uvijek plakala.

— Marice, Marice! čije je diete? — pitale su žene.

— Ne pitajte me, ako Boga znate. Ne pitajte, jer vam i onako toga nikad ne ću kazati.

— Nesretnice, progovori napokon naša majka, ne znaš li, da će te otac ubiti?

— Neka me ubije. To sam i zaslužila.

— Zatim je onako slabašna zatvorila liepe svoje oči, koje su tad bile dosta mutne, a oko njih okolo naokolo bio je velik modar kolobar, koji je u noći nanosio na crno. — U to se poče mali derati — rodila je sinčića — što je jače mogao. Bože moj, nije nego došlo na sviet, te ne zna ništa drugo, nego plakati, te plakati. Na djetinji vrisak otvori ona oči, te kano da se osmiehnula, al iza toga osmjeha sliedilo je plakanje.

— Oprosti mi, majko, oprosti, govorila ona, ridajući bolno.

— Žene su ju tješile, da se primiri, jer da ona niti je prva, niti zadnja u tom odnošaju. Ali, žalosti moja, njezina dobroga srca nisu se primale takove utjehe . . . Ona je oko polnoći zaiskala svieću i izdahnula poput kakova angjelka . . . Mati joj je oprostila . . .

Jozici skočiše suze na oči.

— Dakle se ne zna, čije je diete?

— Ne zna. Žene nagadjaju. One kažu, da toga ne bi bilo, da nije pokojnica išla lani jeseni k našoj tetki u D. Zna, tamo vam bio neki gospodin. Njemu se, kako babe govore, Marica svikla

— a on njoj, pa eto nesreće . . . Osim toga stale su babe naklapati, zašto je Marica legla pred tri mjeseca u krevet, te zašto je pila onolike liekove. Ja ne ću ponavljati, što sam čuo, kad su one šaptale. Svatko može sam slutiti, zašto je ona to radila . . . Ali teško onomu, koji ju je zaveo, samo da ga je ona htjela odati. Nego ona je mučala. Takova je uvijek bila, da je volila drugomu, nego sebi. E. da nije Marica pošla u varoš, ne bi ona umrla, ne bi bilo bruke i sramote.

— Što bi ti učinio onomu, koji ju je zaveo, da ga poznaš?

— Ubio bi ga kao psa, ako ju ne bi uzeo za ženu, kad bi živa bila.

— Al da ju on rad kojekakovih okolnosti za ženu ne bi mogao uzeti?

— Onda bi ga dvaput ubio. Nu to se ne može; onda bi ga mučio, pa ubio.

— Bi li mogla ona biti štogod kriva?

Jozica zamuču i zamisli se.

— Što otac?

— Ne znam. Kod kuće ga nije bilo od sinoć. Noćas sam ga vidio, gdje dva, tri puta obilazi oko kuće, al unutra nije ulazio. Žalostan je. A kako da nije? Ta mi smo mislili, da će nas ona svojom ljepotom, svojim dobrom i svojom pameću u svem kraju prodičiti Nu sudba drugčije htjede. Sudba htjede, da nas naša Marica osramoti, pa da onda umre.

Moj prijatelj reče mi na to njemačkim tvrđim jezikom, a tugaljivim glasom, da su žalostni današnji društveni odnošaji . . . To mi reče tim jezikom, samo da nas Jozica ne bi razumio.

U to zazvoniše zvona na župnoj crkvi.

— To za nju zvone . . . reče Jozica i ode kući — plačući . . .

Nezahvalnost.

Bio je već dobar komad noći, al naše selo bijaše još na nogama. Pa tko da i podje sa kokušima spavati, kad je iza sparna dana nastupila blaga i ugodna noć. Tiha rosa spustila se na zemlju, te blista na mjesečini, kano što blište sitna stakalca na svjetioniku u našoj crkvi, kad o polnoćki zapali crkvenjak one silne voštanice. I starce je razdragala ova bajna noć, pa kako da ne razdraga i veselu mladost, koja još ne zna za jade i nevolje života.

Nas desetak vražićaka — tako su nas babe zvale — spustilo se na ledinu podno sela. Tuj se naganjamo poput objestnih vrabaca u jesensko doba. Mjesec je plivao po divnom nebeskom modrilu i ljubko se smiešio na nas i na naš mili kraj. Pred njegovim sjajem kano da su se posakrivale najbliže mu zvijezde, a one, koje su odaljenije, podrhtavale su od zavisti i gnjeva. Biel oblačak poput osamljena labuda na jezerskoj pučini motao se je po nebu. Nami se činilo, kano da mjesec hrli k njemu. Ha!

kako je brz taj mjesec, kliknusmo u jedan glas i natisnusmo se u biegi ledinom, gledajući u pastira ljubkih zvijezdica, kako bi pjesnik rekao. Činilo nam se, da taj pastir trči kano i mi, samo što smo mi do mala popadali umorni na zemlju, a on se je i na dalje dizao mirno, ponosito, veličanstveno.

Iz te nedužne zabavice trgoše nas poklici. Zvali su nas na počinak. Kad smo se vraćali, nadjosmo kod prve kuće pet šest ljudi, a medju njima Franju Milkovića, najuglednijega starinu u našem selu. On je sjedio na kamečku i odbijao dimove iz svoje lule, sbog koje su mu svi pušači u selu zavidni bili. Tu je lulu dobio Franjo od sina iz Zagreba. Ona je bila biela kao snieg, a na njoj je bila naslikana krasna djevojčica. Sva seoska djeca bila su sretna, kad su mogla gledati u tu gospodjicu na Franjinoj luli. Dvojica seljaka stajala su prekrštenih ruku pokraj Franje, a ostali su se izvalili na tratinu i podbočili glave rukami. Mi pritrčasmo do njih, da čujemo o čem govore; no oni se otresoše na nas. Jedan od mojih drugova skupo je platio svoju smjelost. On je otišao cvileći kući. Otac ga je potegao za uho, puteći ga, da ne treba ondje djece, gdje se ljudi razgovaraju. Ja sam bio nješto slobodniji te ostadoh u blizini. Poput mačka obilazio sam tiho oko tih seljaka, te napokon sjednem do njih. Srce mi je udaralo naglo ko ptičici, kad ju uzmeš iz gnjezda: nješto sam se bojao, da će me

odtjerati, a nješto sam bio umoran od skoka po ledini. —

Stari je Milković govorio:

— . . . al ne znam, što je nema. Očekujem je svaki dan. Tamo se zadržava već tri nedelje, a ovdje je sad najveći posao. Treba ljetinu pospremati, treba težakom jelo kuhati . . .

— Sve se to može i bez nje, prekinu govornika jedan seljak, samo neka ona donese novaca.

— Doniet će ih, ako Bog da. Ne će nju Joso odpraviti praznih ruku, osobito sad, kad se je oženio. A oženio se je bogato. Mlada mu ima dvie kuće. Ne ide nikamo pješice, već se vozi u kočiji kao kakva grofica. Otac joj je umro, mati je stara, te će sve prepisati kćeri i zetu.

— Tko bi se nadao tolikoj sreći, opet će onaj seljak.

— Što ćeš, tako je Bog odredio. I ja velim, tko bi rekao, da će moj Joso svaki dan s banom razgovarati, kao što ja s vami razgovaram.

— E da! začudi se drugi seljak, pa kakav je on gospodin, da svaki dan s banom razgovara. Ja se ne razumijem u tu gospodu kod „civila“. U vojsci je to lako — lajtman, obrlajtman, kapitan, major i tako dalje do komandiranoga generala.

— Ni ja ne znam, kako se to tamo računa, nego znam, da je moj Joso tajnik kod vlade. Tako ga zovu, tako se i podpisuje.

— Tajnik . . . tajnik liepa je rieč, a mora da on ima pametnu glavu, kad mu vlada kazuje sve tajne.

— Znat ćemo i mi, kakva je to služba, jer vele — a i sin mi je pisao — da će na skoro ukinuti krajinu.

— Neka rade, što im drago, samo neka bude dobro po nas.

— Ha ha ha, nasmija se najmladji medju njima, mare oni za nas, neka je njima dobro, a deteta im briga za seljaka.

— Možda nam ne bude gore, nego nam je danas, pridometnu Franjo.

— Tebi ne će biti zlo, dok imaš sina, velika gospodina.

— Ako se krajina ukine, može on u naš kraj doći.

— To bi dobro bilo. On bi nam više puta pomogao, reče najmladji.

Ja sam upravo ustao i htjedoh kući poći, jer se onda još nisam razumievao u ovakove razgovore. Ustanem i koračim dva tri koraka, kad al opazim žensko čeljade, gdje se približuje k našem sielu . . .

— Eto kume Marte! klikoh, a društvanice se njekako radostno lecnu. Stari Franjo osmiehnu se izpod brka. Bio je zadovoljan, — ta vratila mu se je ona, kojoj se je čudio, što je tako dugo nema.

U to se primače kuma.

— Dobar večer! nazva ona.

— Bog daj, odvрати Franjo. Nu, nu, tebe bi bilo dobro po smrt poslati. Ja sam već mislio, da se ne ćeš ni vratiti.

— Znaš, što vele: U grad, kad ti drago, a iz grada, kad te puste... A gle maloga Nike! Evo ti kolača. Veseo sgrabim nekakvo srce od licitara i stanem poskakivati. Nije mi bilo žao, što sam ostao iza svojih drugova.

— Pa kako si to zakasnila? upita jedan seljak.

— Ne pitaj me, brajne. Dovezla sam se do S—a, a odanle krenuh sama pješice. Zagiljah u šumu i bila bi u njoj prenočila, kako sam s puta krenula, da se nisam srećom namjerila na Danu Jelića; on me je izveo iz gore.

— Alaj si pametna, prikorno će Franjo. Nisam li ti ja sto puta govorio, da je najbolje cestom, pa makar čovjek i dulje koju uru išao.

— Sad govoriš tako, a čas prije reče, da si mislio, da se već vratiti neću.

— Ne zanovetaj, već hajde u kuću. Znam, da se ne možeš na nogama držati.

— Pravo veliš, umorna sam vrlo.

— Što radi Joso? Kakva mu je mlada? navališe pitati susjedi.

— Joso dobro, mlada isto tako.

— Hajde, ženo, hajde, već je velik komad noći.

Starac i starica krenuše kući. Seljaci podjoše takodjer. Jedan šaptnu ostalim:

— Marta je nješto nevesela. Tko zna, kako su ju dočekala ta gospoda, koja svaki dan s banom govore.

Na ovu porugljivu i zlobnu primjetbu odvрати onaj najmladji izmedju njih, da će se sutra sve saznati.

Sutra dan govorilo sve selo, da se je Marta iz Zagreba vratila. Djeca su obskakivala oko Milko-vičeve kuće, nadajući se kakovu daru od kume Marte. Seoske snaše zalazile su u kuću, da čuju šta je nova. Franjo je radio cio dan na gumnu. Čelo mu se smrklo, kano da će iz njega kiša udariti. Marte nema na pomoljak. Tužila se, da ju noge bole i da se ne može ni ganuti.

Potrajalo tako malo ne osam dana. Seoske babe u malo da nisu svisnule. Na sva njihova pitanja odgovarala je Marta vrlo kratko, a one su mislile, da će ona kupiti bocu rakije, te sjesti pred vrata i po malo točiti i na daleko i široko pripoviedati, kako živi Joso i njegova mlada.

Već je taj gnjev stao jenjavati, kad al eto k nami Gaje Kneževića. On je došao po nekakvu poslu kući, a bio je u Zagrebu u službi kod nekoga kanonika. Gajo je poznavao Martinova sina i njegovu ženu, bio je s kumom Martom u Zagrebu. Dakle, on će znati, što je i kako je. Neko popodne dodje on u našu kuću, gdje su ukućani, a i neke snaše iz sela na nj navalile, da im sve kaže.

Gajo začu:

— Jednoga dana idem ja po Ilici. To vam je lijepa ulica, u njoj ima uvijek svieta, kao kad je najveći sajam kod nas. Idem ja po Ilici i na jednom stanem i zabezeknem se . . . opazio sam kumu Martu, gdje ide s nekakvom služkinjom! Ja joj se javim, a ona od radosti viknu: — O Gajo, jesi li ti to, Bog ti davao, — i htjede da će me poljubiti . . . Ja se malko zaustavim i pružim joj samo ruku. Ona e mislila, da se u Zagrebu ljube na ulici kano ovdje! A jok, toga nema! Tamo tek kažu gospojam: „ljubim ruke“ — i ništa više. Kad smo se popitali za zdravlje, pridružim se ja k njima, te podjemo razgledavati grad.

— Ti si došla k Josi, reknem ja.

— Kako vidiš, odgovori ona.

— On se oženio?

— Jest.

— Pa kako te je dočekala snaša?

Starica ne odgovori. Nije mogla od suza ni prosloviti. Ja se dosjetim jadu, znao sam odmah, što bi moglo biti. Poznavao sam ja njezinu snašu od prije. To vam je nekakva dugačka, mršava, stara „fajla“. Josu ju je uzeo sbog novaca. Drugačije nisam mogao ni pomisliti. Ta ona služkinja, što je Martu vodila, sto put je ljepša nego njezina snaha.

Kad sam vidio, da starica ne odgovara, nisam je htio više napastovati, već ju povedem u gornji grad na nekakovu „Južnu promenadu“. To vam je put, kojim se gospoda šeću. S jedne strane su kuće, a s druge posadjeno drveće. Odatle se vidi sav

dolnji grad. Doduše, lijepo je odatle gledati, komu može biti, na savsku ravnici. Kad Sava naraste, onda vam to izgleda kao pravi raj, osobito u proljeće, kad oni kestēni prolistaju. Ma gladan bi stao, pa bi gledao, tako je to lijepo! Sa te krasne promenade vidi se i naš Klek, kad je čist zrak. Ja sam ga sam išao više puta gledati, samo da me želja mine za ovim krajem. Ja ne znam, kako čovjeka srce vuče za rodnim krajem. Meni je bilo dobro u Zagrebu, ja sam znao, da je to naš prvi grad, da je ovo sve naša hrvatska zemlja, pa ipak navrijele bi mi suze na oči, kad bi ugledao kršni Klek. I staroj sam ga Marti pokazao. Ona se je radovala i Kleku i Zagrebu kano malo djetē. Stojimo mi tako i gledamo onu ljepotu i slušamo onu buku, kad al na jednom zagrmi top. Starica se strese i uplaši. Ja joj raztumačim, da tako svaki dan u podne top izpale. Ona se je samo čudila.

Podne je odzvonilo. Ja mislim — sad će Marta k Josi na objed. Ali sam se kruto prevario. Služkinja ju povede u Mesničku ulicu u nekakvu kućicu. Ja ih odpratim do te kuće i pričekam malko vani. Za čas eto služkinje natrag. Lijepa je to djevojka, ime joj je Jozefina. — (Naše snaše pogledaše jedna drugu, kano da se pitaju, kakvo li je to ime?)

— Jozefino, reći ću ja, zašto nisi pavela babu Martu gospodinu tajniku na objed?

— Što vi mislite, odgovori ona, da bi naša gospoja htjela s tom seljakinjom objedovati?

Ja se zapanjim od čuda, a ona nastavi:

— Neki dan bili su kod nas gosti. Upravo su se najljepše zabavljali, kad al eto ti stare Marte u kuhinju. Tek što je stupila unutra, upita, da li njezin sin stanuje u ovoj kući. — „Koji sin?“ — „Ma moj sin, Joso Milković“. Ja joj rekoh, da stanuje, i pokažem joj sobu, u kojoj su bili gosti. Ona sve onako zaprašena — poteče u sobu . . . Pomislite, kako su se gosti uzbunili, kad su ju onako malenu, staru i zaprašenu opazili. Gospodin je bio u nepri-lici, a gospoja u malo da se nije onesviestila. Odvedemo ju u drugu sobu, da se uredi i da odpočine. Gospodin je s njom nekoliko časaka govorio, te joj je spočitnuo, zašto nije javila, kad će doći. Pod večer smo odveli kumu u kućicu, koju ste netom vidili. Gospodin joj je kazao, da nema zgodne sobe za nju. U toj je kućici neka stara gospoja, kod koje je gospodin stanovao, dok je još u školu išao. Tuj sad kuma Marta spava i tuj se hrani. Duskora će u krajinu. Bolje je da otidje, jer odkako je ona ovdje, gospodin i gospoja mnogo manje govore, mnogo manje sbijaju šale. Naš gospodin pohodio ju je dva tri puta, a gospoja mi je rekla, da obidjem s njom grad. Starica uvijek plače, kaže, da ju sve boli. Nije se valjda jadnica nadala ovakovu dočeku.

Kad je Gajo te rieči izustio, navrješe ženam suze na oči. Otac moj opazi, da i ja slušam, te me podsjeti, da podjem van, jer da ja ne moram sve znati. On se je bojao, da će me ovakove pripoviesti

pokvariti, da će i meni danas, sutra srce otvrdnuti. Ja sam se malko nećkao, no u brzo mi padne na um, da ću sve čuti, ako izadjem van i stanem pod prozorak od kuhinje. Što smislio — to i učinio.

Gajo je nastavljao:

— I meni je bilo žao dobre starice, zato upitam Jozefinu, kamo će ju sutra voditi. Ona mi odgovori, da će u Tuškanac. Dobro, rekoh, i ja ću tamo doći, sigurno će to kumi milo biti. Jozefini preleti smiešak preko ustana, taj mi se je smiešak milio . . . Sutra dan sastanemo se u Tuškancu. To je opet nekakva šumica. U njoj je tako liepo i ugodno. Pitajte samo Martu, ona ne će nasmagati rieči, da vam to sve kaže, tako se je nje dojmio Tuškanac. Nas dvoje sjeli smo na jednu klupu. Jozefina se je razgovarala s nekom prijateljicom, koja je dvoje gospodske djece dovela, da skaču po šumici. Kad smo bili na samu, reče mi starica:

— Dragi Gajo, ti sve znaš, što je i kako je. Ti znaš, da se moj Joso ponaša prema meni, kano da sam mu maćuha, a ne rođjena majka, koja ga je više volila nego svoj život . . .

Pri tih riečih stade jecati i dušiti se u plaču. Meni se je sirotica vrlo smilila. Stanem ju tješiti, i težkom mukom umirim ju u toliko, da je mogla izkazati ono, što je naumila.

— Htjela sam ti reći, da nikomu ne kazuješ moju tugu i sramotu . . .

Ja joj obećah, da ću mučati. I mučao sam sve do danas. Vi ste krivi, da nisam održao svoga obećanja. Zakunite se, da ćete barem vi mučati.

— Kunemo se, kunemo, viknuše žene.

Uzalud su se klele, jer je selo doznalo, što je Gajo u našoj kući pripoviedao. Pripoviest je išla od usta do usta. Ono šaptanje kano da je u srce diralo i staroga Franju i staru Martu, koju zakopasmo peti mjesec iza njezina povratka iz Zagreba. . . . Jedni kažu, da je umrla od žalosti, drugi vele — od starosti.

Mandičina ljubav.

Osvanulo prekrasno jutro. Zrak miriše miloduhom šarenoga poljskoga cvieća, sunčane zrake igraju se kapljicama rose, ptice pjevaju, — ma jednom rieči: osvanulo vedro, lipanjsko jutro iza okrepne noćne kišice. Da sam lovcem, bio bih prije zore uzео pušku i zaputio se u obližnje humke, nu lov mi nije milom zabavom. zato promišljavah, kad je sunce jur poodskočilo bilo, što da radim? . . . Ha! znam, pomislih, . . . poći ću k Lici i sjesti u ladju, te se povezti mirnom i glatkom površinom rieke, koja ljeti nije rogoborna i nemirna, kano u proljetno i jesensko doba, kad su obilnije guste kiše.

Preko puta od moga stana stanuje Franjo D., vrlo obljubljen mladić, radi svoje marljivosti i dobrote. Ja skočim do njega i zovnem ga, da podje

sa mnom i da ponese dva vesla. U tren oka eto njega. —

Kod rieke narav još ugodnija, vlaga bila jače razhladila zrak, a ta hladovina u lipnju toli prija čovjeku. Čutiš, kako ti se svježi, vlažni zrak hvata lica, čutiš, kako ti se obilniji kisikom slieže na pluća. —

Povezosmo se . . . Rieka mirna, ladjica lahka; bilo mi je toli ugodno, te mi se činilo, kano da ću tim slast labuda, koju on uživa, plivajuć po bistru jezeru . . . Dodjosmo do neke okuči, gdje su litičine obalom rieke. Od toga je mjesta nekoliko koračaja dalje napojište; tu se napaja blago, tu na kamenih ravnih pločah peru pralje. Bilo je dosta rano, al je peračica već dobrano bilo kod vode, a medju njimi vidjesmo i Mandicu Š.

— Mande! jesi li ručala? zovnu ju i upita Franjo.

— Treba ručak najprvo zaslužiti, odvrti uzpravljajuć se ona.

— Bi li se k nama pridružila? šaleć se nastavi Franjo.

— Bože moj, ala si dokon, kad tako govoriš.

— Vozi, vozi, Frane! rekoh ja, pusti djevojku, da radi.

— Ma lahko bi za posao, samo da on ne zanoveta, već da divani, kako adet zapovieda.

Franjo se smiešio, nije htio da prizna, kako je pobiedjen.

Kad smo poodmakli, progovori on lukavim podsmjehom :

- Što ne, kršna djevojka?
- Meni se svidja, odvratih.
- Eto vidite, liepa je, a nesretna.
- Kako to?
- Dakle vam nitko nije kazivao?
- Nije.
- A, a!
- E, pa kazuj ti.

Franjo poče:

Bilo to preklani oko male Gospe, kad se stade povlačiti glas po našem mjestu, da će iz r-ske občine krčmar Jure Peršić doći prositi našu Mandu. Kako je R. dosta daleko od nas, to nas je malo i poznavalo toga Juru. Svakakvi glasovi pronosili se o njem. Netko govorio, da je vrlo bogat; netko, da je pristao čovjek; netko opet, da je s njim pio na tom i tom sajmu, te da je taj Jure preslab i pristar čovječuljak, pa da bi Mandici mogao biti otcem — ma jednom rieči, govorilo se svašta bez kraja i konca . . .

Mandici su sigurno ti glasovi godili. Djevojka na udaju najsebičnije je stvorenje, i najviše je u se zaljubljeno. Njoj je nada sve milo, kad vidi, da joj što više prosaca oblieće kuću, premda dobro zna, da će samo jednoga dopasti, a možda joj je već poznat i taj.

I mi momci govorili smo mnogo o tom udovcu, koji nam kani najljepšu djevojku tako rekuć izpred

kuće odvesti. Mi bismo ga bili rado vidili, pa ako je pravi delija ne bismo marili, neka ju vodi . . . Znete, nas koji bio bi Mandicu izprosio i zaručio, ali svi smo se ustručavali, jer naš vierni i vriedni drug Milivoj Srnić nije ni boga molio, već da će Mandica za njega, pa za njega. To je znala i Mandica, te što je reći — reći je: bila mu je jako sklona. Ali Milivoj, pravi svojeglavac, još proljetos otišao nekamo u Slavoniju na posao, pa ni da bi rieči, ni glasa od sebe. Ukućani njegovi, Mandica i mi bili bi rado čuli, kud se djeo — al, a jok, on muči, te muči . . . S toga vam se mi i ustrašili R-nina. Mi-slimo: Milivoja nije, a djevojci nije do čekanja, ni bogatoj, a kamo li siromašnoj.

Deseti dan poslje Gospe, eto ti Peršića k nama. R-ni su siloviti i prpošni ljudi. Dodje njih petorica nakićenih i nagizdanih kano spahije pred Mandičinu kuću. Dva bielca bili su upregli pred kola, ma svaki je vriedio biela grada. Kad ja to vidio, pomislim: nije dobra! ovi lopovi zasjenit će djevojku i odvesti će ju . . . Udjoše u kuću. Mandičina majka, Matija, liepo ih primi i dočeka. Oni rekoše pošto su došli. Matija odvrati da sjednu, pa da će se već porazgovoriti . . . Posjedaju k stolu. Matija pošalje brže bolje po našega krčmara Tomu i po Mandičina kuma Peru. Obojica dodjoše, kum ne bi ni bolestan ostao, kad zna, da će biti vina izobilja.

Pili su od jutra do mraka. Popodne privučem se i ja u kuhinju, onako, kano da nemam posla, a

u istinu dodjoh samo, da vidim budućega zeta. Bio je osrednjega rasta, bročasta lica, oči su mu bile mutne i kan da je bolovao na njima, jednom rieči, nije bilo ništa osobita na njemu, tako — da si ga danas vidio, sutra ga prepoznao ne bi, kad bi ga na putu susreo.

Baš kad sam ja došao, dosjeti se mudri R-nin, te uze dvie boce vina, sir, pleće od pečena ovna i ode popu, da ga posjeti, pozdravi i zovne na zabavu. Popu se je moralo to dopasti, jer je odmah obljubio Peršića. Čim ja vidio popa sa Peršićem, rekoh: gotovo je! Što će njih dvie ženske naprama onolikim napastnikom? I sbilja pogodilo sam. Mandica se obećala t. j. rekla, da će poći za Peršića. Utanače odmah, da će za tri tjedna biti prsten, a onda za dva tjedna pir. Još se dogovore, da osmi dan pred prstenom bude Mandica sa Jurošom oglasena u crkvi, samo da poslje stvar ne zakasni. . . . Krčmar, kum Pero i pop nagovarali su Mandičinu majku ovako: „Što ćete, kumo Matijo? Zla su vremena. Doduše Mandica je vriedno čeljade, al to je sve badava, ona rukami ne steče imetka. A što će iz sirotinje u sirotinju? Ovo su bogati ljudi. A što su naši momci? . . . Prosjaci, prosjaci. . . Pa onda gdje su ti prosoci? . . . Čulo se, da Srnić nešto kani, al gdje je on? Pol godine nema mu ni traga, ni glasa. Pa mislite, da se onakvu momku namjeri dobra prilika, da ne bi ostao dolje? o bi, bi“. Tako su staru smutili i ona reče: „Dobro, neka bude, moj

im blagoslov“. . . Taj dan bude na takav način odlučena Mandičina sreća . . .

— A tko je Peršiću kazao za Mandicu?

— Naš krčmar Tomo.

Od to doba Mandica je redje izlazila iz kuće. Pripremala je darove za svatove, premda joj je zaručnik govorio, da se ne muči timi stvarmi i da ne gubi ciele noći u poslu, već da počiva i da udobno žive, kako će i kod njega mirno i liepo živiti. Govoreć joj, uhvatio bi ju Peršić jednom rukom oko pasa, pa bi pjevao, poskakivao i smijao se. Onda bi ju okrenuo prama društvu i kano da ju pokazuje, kako je liepa, i kako je on sretan i zadovoljan. Mandici je to pomučno bilo. Ona se je prisilno, kiselo smiešila, polahko otimala — al otet se ne smjede, jer od prvog časa činio joj se je Peršić kano gospodar, a ne kano dragi, kano drug . . .

Treći tjedan bio na izmaku, kad al eto kano iz neba Milivoja Srnića . . . Aha! aha! stade bučiti svjetina . . . Što će sad biti? Tko li mu je kazao, da mu preotimlju dragu? . . . Kad su Mandicu pitali, što će biti? — Ona odgovori: bilo ma što, da je sad kasno, da on njoj nikad nije ozbiljne o ženitbi rekao, da je to sviet više raznašao nego Milivoj.

Milivoj nije mirovao . . .

Na urečeni dan, kad se bilo unoćalo, došli R-ni na prsten. Sobom su dovukli silesiju mrsa i pića. Kod Mandičine kuće pjevalo se i pucalo svu dragu jesensku noć. Gostba bila i sutra dan . . . Al slušajte što će sad biti . . . Tako na uru pred

podne eto Milivoja i njegova pobratima Janka Mandića ravno u Mandičinu kuću među goste . . . Nasta buka, nasto čudo . . . Susjedi se sjatili pred kuću kano čavke . . . Od galame ne čuje se nego tanki glas stare Matije. Ona viče što je grlo nosi: „Van iz kuće nepozvati gosti! Tko vas je amo dozvao“. . . Milivoj odgovara: „Pitajte djevojku, hoće li poći za tudjega čovjeka?“ . . . To potrajalo do četvrt sata, te najposlje morade Milivoj van. Bilo bi došlo do krvi, da se nije Milivoj svladao. Svjetina, što je bila pred kućom, dočeka ga veselo, te se nije mogla načuditi, kako je smio sam sa Jankom ući među onolike napite ljude . . . Kasnije smo doznali, da je on htio neka Mandica pred svimi reče, da ne će za Peršića, kao što je bila njemu obrekla. Al što ćete? Mandica je liepa i dobra, nu plašljiva je kano diete i možeš joj mozgom zaokrenuti, kako te volja. Pa možda je mislila: e kad sam jednom odlučila idem, pa što bilo da bilo . . .

— A kakav je momak taj Milivoj?

— Kršan momak. Došao taman iz svieta, pun novca i pun robe. Fini škrljak kano u kakva gospodina, pa onda dugački hrvatski kožuh, da ga u našoj občini ljepšega nije bilo. Da, ljudina je to od oka. Visoka struka, crnomanjasta lica, a jedar i krupan kano hrast — ma nije ga bilo stasom i prilikom u dva kotara njemu ravna. I da nije on bio tako vidjen, ne bi se bio ni okrenuo među onimi stranci.

— Dobro, rekoh, a što onda R-ni?

— R-ni odoše kući pjevajući. Mogli su otići veseli, kad su nadvladali i kad su jih krčmar, kum Pero i pop uvjeravali, da mogu mirni biti, jer da je Mandica njihova, pa njihova.

Milivoj nije mirovao. Neprestano je nekakve kume, nekakve babe obletavao, dočekivao je i susretao Mandicu, dok nije postigao, što je htio, dok nije Mandičina majka poručila Peršiću, da bi Mandica volila u vođu skočiti, nego za njega poći, i da će ona, t. j. stara Matija — sve troškove namiriti . . .

Bože moj, koliko veselja među nami momci i u narodu, a koliko bruke i vike od strane popa, krčmara i kuma Pere! Al to vam ne ću pripoviedati.

— A zašto već ne uze Milivoj Mandice?

— Zašto? to je tužna pripoviest i tu ću vam odmah kazati . . .

Oko božića te godine išli naši u S. po vino. I Milivoj otišao, da kupi nešto stvari i da odtoči po potrebi vina za kuću. Pir su odgodili kao za dođuću godinu. Na sajam u S. nanesao vrag nekoliko R-na, a među njima i dva Peršićeva prijatelja, koji su baš na prstenu kod Mandičine kuće bili . . . Tu oni rieč po rieč, i došlo do krupnih . . . A lahko je do zla i do kavge doći . . . U dvorištu neke s-ske krčme pograbe se oni s Milivojem, a on s njima kano s pilići . . . Od naših nikoga nije bilo, nego krčmar nam je kazivao, kako ih je razstavljao i kako je Milivoj one kavgadjije poda se

bacao Kad smo to čuli, ne bilo veselju ni kraja, ni konca. Zovnemo onako veseli još nekoliko litara vina. Milivoj je pio s nami, bio je nešto probledio, a kako i ne bi, kad mu je bila krv uzkipila. —

Po božiću deseti dan. žalosti moja, Milivoj u ledinu! . . . Pitat ćete: od šta? — Probo ga jedan od onih lopova, što su se s njim tukli, nožem pod rebra . . . A Milivoj, kako je bio jak, trpio i podnosio kano ranjen lav; mislio je, da će rana zarasti. Možda bi bila i zarasla, da nije bilo studeni. Ni liečniku, ni komu drugomu ne htjede kazati, jer je bio svojeglav i ponosan.

Mandica je potajno tugovala. Od žalosti joj lice potamnilo kano crna zemlja, al nije pomoći — morala je preboljeti.

Narod sad iznesao, — a tomu su ona tri čovjeka: pop, kum i krčmar krivi, — da je ona uzrokom Milivojeve smrti, da nema sreće u udaji . . . A znate: najgore je, kad naši ljudi stanu koga žaliti i kad koga uzmu na jezik. Po tom ja sudim, da je Mandica nesretna . . .

Prizori sa sajma.

Neki dan otišao na sajam moj znanac, seljak Franjo D. I ja sam po njem odpravio po neke stvari . . . Eto Franje sa sajma, al nešto turobna lica . . . Stvari, koje mi je donio, ne htjede mi sam

predati, nego ih je odpravio po mladjem bratu do mene. Ja sam se čudio, što se Franjo tudji, al kad stadoše susjedi nešto prošaptavati. Ne htjedoh jezikom vjerovati, nego pošaljem po moga dobroga i poslušnoga Franju . . . Za čas eto njega . . .

— Nu, što ti je Franje, što se tudjiš od mene, odkako si se povratio sa sajma?

On pogleda u zemlju. Sigurno je pomislio u taj tren, da ja znam, što mu se tamo pripetilo.

— Kazuj, rekoh, ja sam nešto čuo.

— Znam, znam, da ste čuli, poče on. Ta danas ne može se ni misao sakriti, a kamo li što drugo. Takva su danas vremena, takav je sviet, da sve sazna, da sve nanjuši, pa i ono, česa nije . . . A koji bi bies mislio, da ima usred biela dana, med pljévom od svieta, da ima nepoštenih ljudi, koji misle na prevaru, na očigled svega sajma . . .

Odmah iza jutra prodadoh dvie ovčice za dvanaest forinti, i onda podjoh, da razgledam sajam . . . Idem ja po sajmu ni kriv ni dužan, idem i gledam, kako se svjetina ljulja, kako buči, kako zija jedan u drugoga . . . Obazrem se nešto i opazim nekakva dugonju iza sebe. Na njemu divna kabanica, da je ljepše ni u cara nema. Zagledam se ja u njega, pa onda u kabanicu, — zagledam se nešto rad toga, što je kabanica vriedila vola, a nešto rad toga, što ju je na se usred ljeta zaogrnuo.

— Što gledaš, momče? upita on.

— Ništa. A zašto pitaš?

— Možda gledaš kabanicu? Kako ti se svidja?

- Liepa roba, odvratim ja.
- Pa bi li ju kupio? Ja ju prodajem.
- Kupio bi, ako ne bude skupa.
- Kako skupa? Za ljude ništa nije skupo.
- Što pitaš za nju?
- Deset banaka (forinti).

— Aj bog, i polovicu, i polovicu, odvratim ja, a srce mi skače od veselja, jer sam mislio: dvadeset vriedi, da je brat bratu daje . . .

— Ne djetinji, viknu on, već divani, kako ljudi divane, osobito kad vidiš, da je stvar u prilici.

— E, pa znaš što? Evo tebi osam forinti, reći ću ja.

— A, to su rieči, odvrati on.

— Daj desnicu!

— Na!

Pogodba sklopljena. Ja mu izbrojim osam banaka; ma bile su nove, kano da su onaj čas izašle izpod kalupa.

Razstadosmo se.

Ja bacim kabanicu preko ramena i veseo podjem dalje, veseo, što sam ju jeftino kupio. Mislio sam: eh! tko će se sa mnom do zime? . . . Pa onda pomisao: kako ću se kod kuće pohvaliti, da sam dobar kupac . . . Misleći tako, nisam ni za puškomet od toga mjesta otišao, kad al sgrabi me nepoznat čovjek za rukav . . . Obazrem se: a on na pol veseo, na pol ozbiljan i ljut viknu:

— Čovječe!

— Što je?

— Ma ti si mi uzeo kabanicu. Tražim ju cielo jutro. Netko mi ju odnesao iz krčme. To si valjda ti. Daj ju amo i moli se bogu, da te ne tužim . . .

— Kakvu kabanicu? planem ja.

— Otu na tebi.

— Ma ja sam ju kupio.

— Lažeš.

— Lažeš ti, odvratim ja kano biesan.

— Ne ljuti se, čovječe. To je moja roba. Ja ću priseći na devet sudaca, da je moja; pa i susjedi će posvjedočiti, da je moja, pa i krojač, koji ju je skrojio i sašio.

— Al ja sam ju kupio i dao osam forinti za nju.

Što me briga za to? Ja ti ju prodao nisam. Možebit je iz druge ruke tebi dana, al to nije moja, da izpitujem . . .

Ja se liepo prepanem. Kako ne bi, kad nigdje svjedoka za me, a za njega, ako ćeš desetorica . . . Još se čas porječkasko, al ne bi druge, te mi sudu . . . Svjedoci posvjedočiše za njega . . . a sud njemu kabanicu. I tako ja bez nje i bez liepih svojih novaca . . . Eto danas, da čovjeka ubiješ, ne će ti ništa biti, ako nema svjedoka.

Kad sam poslije sve susjedom pripovjedio, kako je bilo i što se dogodilo, rekoše mi, da tu nije ništa drugo, nego da su se ona dva lopova dogovorila i mene nasamarila, da na lahki način do novaca dodju. Sad vidim, da pošten čovjek i ne misli

na vruga i na prevaru, a nepošten opet i sanja o tom.

— Pa što se radi toga stidiš? upitah.

— Što se stidim? Cielo selo držalo me, da sam momak na svom mjestu, a sad mi se mogu i djeca rugati. To me peče. Al i pravo mi je, kad nisam slušao otca. On mi je često govorio, da se čuvam po sajmovih, kamo dolaze pokvareni ljudi; govorio mi je, da ne pazarim bez prijatelja, bez svjedoka, da čuvam novce, te da ih i ne pokazujem, jer da ima ljudi, koji su ih vrstni očima prenieti iz tvoje ruke u svoj žep.

— Ne vjeruj ti toga, rekoh mu.

— Kako ne vjeruj? Kad današnji dan ima svakakvih ljudi na svijetu.

— Znam, znam; al očima se ne odnosi, već rukama.

Franjo ne htjede braniti svoga stanovišta, već da izbjegne daljni govor o toj stvari i da izpriča sam sebe, upita:

— Poznate li Vasu Stojšića?

— Poznam.

— A znate li, što se njemu na sajmu dogodilo?

— Što?

— Odagnao on dva volića na sajam. Svakomu voliću bile po dvie godine. Vaso nije nego došao na trg, al eto kupaca kano osiju oko njega. Blago bilo svietlo i dobro, te se on za čas razstade s njim, i onda podje kano i ja, da razgleda sajam.

Novce je zamotao u rubac i stavio u njedra . . . Ide on po sajmu, ide, i na jedan put stade kano biesan vikati: . . . „Izgore! izgore! . . . Vatra! . . . vatra! . . .“ Ljudi se saletiše oko njega. On stade skakati kano pomaman, stade odpasivati pás . . . Razpasa se na nesreću svoju . . . Novci izpadoše, a on bez njih . . . Netko ih ugrabio, a taj netko nije bio nitko drugi nego lopov, koji mu je zažareni ugljen iz lule bacio za vrat, s namjerom, da se Vaso razpaše i da mu izpanu novci iz njedara . . .

— Vid te, na takove ljude ne pazi nitko, a na ovako mirne seljake kao što sam ja, i kao što su gotovo svi u našem selu, vreba žandar, vreba pandur. I makne li se koji po noći ma korak od kuće, eto straže pred njega. Mene je tako neki dan šerežanski stražmeštar, premda me je poznao, udario puškom pod rebra, da mi se i sad pozna modrica kolik dlan. A znate zašto? Zato, što smo nas trojica bili pošli u prelo . . . Žandari nas sretoše i da će nas vratiti . . . Mi se opirasmo, nu zalud, poslije male oporbe moradosmo natrag . . . Što ćete? Sila je sila, nepravda — nepravda.

— Tješi se, Franjo, svaka sila i nepravda za vremena.

Franjo se zamisli, te će:

— Eh, da su svi ljudi, koji su išli u škole, kano vi, meni se čini, da bi nam seljakom mnogo bolje bilo.

Na tu izreku ne rekoh Franji ni rieči, jer mi se teško i dugo činilo upućivati ga: kako su

sami seljaci krivi mnogoj svojoj nevolji, kako ima
dobrano ljudi, koji su škole učili, i da bi im ti
rado bili na pomoć, al to nije moguće, jer bi bil
potvoreni, da bune narod . . .

Dan na Madeiri.

Moj znanac Fran Petrović pripoviedao mi je
od prilike ovako sliedeću crticu:

Pred četiri godine sproveo sam školske praz-
nike u mjestu B. Kad sam tamo prispio i okolicu
razgledao, pomislim: biti će dosta, ako ovdje, kod
rodjaka, ostanem kojih petnaest dana, a onda idem
u svoj rodni kraj.

Tako sam snovao prvih dana moga boravka
u B-u. Ali kasnije teško mi se bilo razstati s tim
mjestancem, u kom sam našao žensko biće, koje
sam na prvi mah od svega srca zavolio.

K rodjaku sam prispio kao danas, a već su-
tra dan upoznaoh se s Perom Jurišićem, odvjet-
ničkim perovodjom, koji je došao iz Zagreba, da se
malko odmori u roditeljskom domu. Mio ti je bio
taj moj novi znanac. Bio je vrlo ljubezan i otmen,
odievao se je liepo, a govorio je kano da mu je
Ivan Zlatousti na krstu kumovao. Bio je garave
kose, crna oka, i dugoljasta, omršava lica.

Upoznati smo se pred mjestnom poštom, gdje
se obično jutrom sastaje sav b-ski otmeni sviet, koji

bi — mimogred budi rečeno — mogao na prste
prebrojiti.

— Dobro jutro, gospodine trgovče, pozdravi
on moga rodjaka.

— Sluga pokoran, gospodine doktore, odvrati
trgovac, te nastavi onom običnom:

— Dozvolite, gospodo, da vas upoznam: go-
spodin Pero Jurišić, odvjetnički perovodja; — moj
rodjak, Fran Petrović, učitelj iz S-a.

Nas dvojica poklonimo se jedan drugomu.

— Vrlo mi je milo, stade zatim Pero besje-
diti, — vrlo mi je milo, da poznam opet jednoga
narodnoga mučenika. Dà, velim vam — a to vi
najbolje znate — učitelji su pravi mučenici. Mala
plaća, velik posao. To bi se sve moralo preinačiti!
Poznam ja u Zagrebu gospode, koja beru tisuće, a
ustaju u deset sati; u jedanaest dodju u pisarnu,
podpišu dva tri spisa, pa onda idu u posjete, u
šetnje, a učitelj, učitelj! . . .

„Gospodine Jurišiću, evo vam novina!“ Tim
uzklikom prekinu poštar naš razgovor. On je bio
otvorio prozor svoje prizemne kućice, te je stao
dieliti prispjele novine i razna pisma. Pero je držao
„Slobodu“.

Progledav na brzu ruku novine, krenemo la-
gašno glavnom cestom, koja je presiecala naše mje-
stance. Jutro je bilo ugodno. Sunce nije bilo još
preotelo maha, zrak je bio svjež i ugodan. Pero me
je putem uvjeravao, kako mu je milo, što sam
došao u B.

— Obojici bit će ljepše u ovome gnjezdu. Brže će nam prolaziti vrijeme. Ovdje nema nikoga, s kim bi čovjek mogao koju od srca progovoriti. Starad je odviše natražnjačke čudi, a to mi se nikako ne mili. Naša nam je otačbina povjerena, da nad njom bdijemo, da ju čuvamo kano zjenicu oka svoga. Ako mi ne budemo budni, ako se ne budemo za nju brinuli, što će od nje biti? Ona će nazadovati i propadati, kao što propada gospodarstvo pojedince, ako je dotičnik nehajan i mlitav. Za to ja ne trpim onih, koji prodiču nekakvu trieznost i obzirnost. Nije li tako?

— Govorite pravu, živu istinu.

— Al što ono još htjedoh? Ah, da! Htjedoh govoriti o našem društvu. Mladosti nema, do li dvojice gimnazijalaca. To su smiešni svati. Svršili tek sedam razreda, pa već misle: Bog zna što su. Nije im zamjere. To su takove godine. Meni se najbolje svidjaju, kad se stanu ofrkavati oko moje rođakinje. Liepo je to djevojče. Ima joj osamnaest godina. Krasna je uzrasta, a vrlo ozbiljna i umna.

— Je li vam bliz rod?

— Nije. Neka dalnja rođakinja po tankoj krvi. Roditelji su joj siromašni, pa ju je moja majka uzela k sebi. Moji ju ljube kano da im je rođjena kći. Mene hoće da zaruče s njome.

— A što vi?

— Ja se ne ću protiviti, jer vjerujte, da su riedke kod nas djevojke, koje bi se mogle mjeriti s njome. Ona ne samo da je liepa, već je i duho-

vita i mila. Svršila je višu djevojačku školu. Nu što vam toliko o njoj bajem, kad ćete ju i onako sami viditi. Ja se barem nadam, da ćete nas češće posjećivati. Vi ćete se, bez sumnje, sviknuti mom otcu. On ljubi mirne i mučaljive ljude. Al zbilja, jeste li vi oženjeni? Pitam vas radi toga, jer se učitelj obično mladi žene.

— Nisam oženjen.

— Možda ste nesretno ljubili?

— Ni to. Ja vam ne mogu nesretno ljubiti.

— Kako to?

— Lako. Ja ne uzdišem za djevojkom, za koju znadem, da ne može biti moja.

— Nu ima ih mnogo, koje bi za vas pošle.

— Da vam pravo rečem: — i nema.

— Onda ste vi osobit izbirač.

— Ja sam si u duhu stvorio sliku djevojke, kakva bi morala biti moja vjerenica, i dok se ne namjerim na takovo biće — dotle se ne ću ženiti.

— Ah gle, eno moga otca! Ide s polja, bio je kod težaka. Vi ga ne poznajete. Sad ga možete viditi. Poći ćemo preda nj. Moj je otac vrlo dobar. On je pravedan i ponosit. Ovo dvoje satrlo ga je kod vojničtva. Ne može da šuti, kad zna, da zastupa poštenu stvar. A kod vojnika je tako, da onaj šuti, koji je mladji, pa makar sto puta imao pravo. —

U taj čas spazimo, kako nam stari Jurišić maše rukom.

— Što to znači, upitam ja.

— Valjda je opazio koga goluba. Moj je otac velik ljubitelj lova. Ne ide gotovo nikada bez puške.

Stadosmo. Puška planu, a u zrak poleti nekoliko golubova. Lovac upravi korake prema mjestu, gdje su bili golubovi. I mi podjosmo tamo, al tek što smo napravili tri četiri koraka, pade jedan dupljaš preda nas, pade takovom silom, kano da si ga zaklana rukom tresnuo o zemlju. Nevoljnik razpruži krila i stade otezati svoje crvene nožice. Digao se bio sve onako ranjen, nu kad se je rana ponešto ohladila, kad je krv potekla — srušio se mrtav na zemlju. Pero ga uze i stade mu promatrati perje, koje se je čas prije blistalo o zlaćanih zrakah žarkoga sunca, a sad je eto krvlju zaliveno i prašinom zamrljano. Kad smo se sastali i upoznali, pozva me stari Jurišić, da dodjem na golubove, jer da ih njegova supruga i Ivka znadu prekrasno prirediti.

* * *

— Nikola, ti si se nešto uznemirio na svom stolecu, opazi pripoviedalac.

— Pogodio si, odvratim ja.

— Razumijem, tebi je preobširno moje pripoviedanje.

Ja kimmem glavom, a on nastavi:

— Dobro, bit ću kraći. Oko pet sati poslje podne krenem k Jurišićevim. Njihova kuća nije bila ni dvadeset časaka udaljena od kuće moga rodjaka.

Mogli bi se, tako rekuć, s pragovala razgovarati, da nije bila zaklonjena jednim brežuljkom. Putem bio sam vrlo uzrujan. Osjećao sam, kako mi srce jače bije, kako se nekako nepravilno steže. A to mi nije bilo milo, jer slična čuvstva zaokupljivala bi me, kad bi se nadao kakvoj viesti, koja bi mogla po me biti neugodna. Ali čemu ta uzrujanost? pitao sam sam sebe. Ivke i ne poznaješ, pa sve da ju i poznaš — i da ti se svikne, morao bi prema njoj biti hladan: — ta ona ljubi Peru. Umiri se, dakle, srce moje! Ta zar se nisi sto put svladalo, kad ti je to razbor nalagao? Tad stadoh u mozgu prebirati sve liepe djevojke i žene, koje sam prije poznavao i koje su mi se milile. U to se primakoh Jurišićevoj kući. Samo nekoliko koraka — i ja sam bio u sobi, gdje su me dočekali prijazni ukućani.

Kakvi su bili golubovi, ne bih ti znao reći, jer ja sam svu svoju pozornost svratio na ono mladjušno, liepo, punano i zdravo biće, koje je u jednostavnoj modrikastoj opravi oživljavalo svu kuću, kano što krasno sunce oživljuje svu prirodu. Starac i starica smiešili su se i bili su veseli. Meni se je činilo, da oni ne bi bili tako sretni i zadovoljni, da ih nisu gledale one crne oči, iz kojih kano da je izviralo nešto, što čovjeka okrepljuje, usrećuje i oživljuje. Stol je bio prostrt u vrtu. Sunce se bilo nagnulo k zapadu. Njegove zrake nisu mogle do nas dopirati, priečio ih je onaj brežuljak, koji je zaklanjao Jurišićevu kuću, da je nisam mogao viditi od svoga stana. Ja sam bio šutljiviji no obično.

Kako i ne bi, kad mi je srce šaptalo: Gle, ova odgovara onoj slici, kakvu si ti zamislio. Ali zalud si se na nju namjerio, kad ju je već drugi gotovo prisvojio. Ob ovom nisam mario sumnjati, kad sam gledao, kako netom spomenute krasne oči krado-mice miluju moga znanca. Bože moj, mislio sam, ima li veće sreće na svijetu, nego kad nadješ žensko biće, koje te razumije, koje te ljubi i koje bi za te i svoj život dalo.

S početka zapinjao je govor kod stola. To je razumljivo. Tako biva uvijek, kad se sastanu nepoznati ljudi. Ne zna jedan drugomu za navike. Do mala svrnusmo razgovor na politiku. Tad je već bilo mnogo laglje. Bili smo svi jednoga mnijenja, te smo osudjivali naše političko stanje. Mnogi zaziru od sličnih razgovora u obiteljskom krugu. Kod Jurišićevih nisu zazirali. To mi se je svidjalo. Tom zgodom izticala se je i Ivka na tako mil i ljubezan način, da me je upravo začarala. A kad smo prešli na književnost, vodila je ona glavnu rječ. Ja i Pero slušali smo ju pazljivo, dočim stari Jurišić nije pravo shvaćao zamašaja liepe knjige na duševni razvitak naroda. On je pitao: od kakove je koristi pisanje i izmišljanje dokonih ljudi u Zagrebu? — Od kakove je koristi? reći ću ja. — Od velike. Za primjer neka vam služi gospodjica Ivka. Ni ona ne bi bila ovakova, da nije pomno pratila pisanja onih dokonih ljudi, kako ih vi izvoljeste nazvati! . . . Premda su te rieči bile naperene proti Perinu otcu, ipak su mu godile, jer su bile u prilog Ivki, koju

je on ljubio otčinskom ljubavju. Ivka je porumenila na moje rieči, te mi se je malko naklonila u znak zahvalnosti.

Na polazku zamoliše me Jurišićevi, da ih češće posjećujem. Njihove rieči vadjene su mi iz duše, jer meni je u prvi mah njihova kuća omilila tako, da je ne bih nikad ostavljao, kad bi bilo na moju. I ja sam ih češće posjećivao. U njihovu društvu zaboravljao bi na jade svakdanjega života. Kad bi se od njih vraćao kući, bio bi zadovoljniji i smjelij no obično. Neko nadanje preuzelo bi mi čitavo biće; činilo mi se, kano da ne hodim po zemlji, već da me nešto na krilih nosi. Nego ovo čuvstvo ne mogu ti opisati. Dosta je, da ti spomenem, da ga je svaki od nas osjećao, kad je izlazio iz kuće, u kojoj su ga volili, u kojoj su mu laskali.

Kolovoz mi je prošao kano u snu. Ja sam često pomišljao i na razstanak. Ta pomisao mučila mi je dušu. Čudno je to, da se čovjek najteže otresa misli, koja mu nije ugodna. Došao si, vidio si ju — i zaljubio si se do ušiju. Pa što će od svega toga biti? . . . Ništa! . . . Tad bi se stao jediti kano malo diete na svoju sudbinu, stao bi misliti, kako nepravda vlada u ljudskom životu! . . . Kad joj je daleki rođak, zašto joj nije brat? Tad je barem ne bi mogao uzeti! . . . Zašto li se je on morao u nju zaljubiti prije mene? Zašto ja nisam tako stvoren i odhranjen, da bi se s njim mogao takmiti, da bi ga mogao pobijediti i njezino srce osvojiti? . . .

— Haha! udarim u smieh.

— Čemu se smiješ? upita pripoviedalac, razkolačiv oči.

— Ma onda bi možda Pero tako govorio.

— Pravo kažeš, odvrati on i začu dalje pripoviedati.

Nu i onako nije mi moje snatrenje pomagalo. Na 10. rujna bio sam pozvan na objed. Slavili smo zaruke. Toga dana ne ću nikad zaboraviti. Bio je po me toli neveseo. Pa i sama priroda kano da je odgovarala mojoj tuzi. Vrieme je bilo vlažno i maglovito. Dan prije lievala je kiša kano iz rukava. Na slavu bilo je pozvano nekoliko znanaca i rodjaka. Ne ću ni spominjati, da se je pjevalo i da se je nazdravljalo zaručnikom.

Oko četiri sata po podne pomuti se zabava i veselje. Peri je pozlilo, pao je u vrućicu. Nekoji su govorili, da je to od sreće i uzrujanosti. Meni munu u glavu druga misao, kad sam vidio zaručnikovo bliedo lice i po njemu tamne ljage. Sad mi se otvoriše oči: sjetim se njegova kašljucanja; dodje mi na um mrtvilo njegovih očiju; sad sam pojmio, zašto se on nije mogao ovih praznika oporaviti, prem je kod oca toli mirno i liepo živio, prem je u b-skoj okolici zrak zdrav i svjež, da ne može da bude bolji. Moja sumnja bila je žalibože opravdana. Pero je bolovao na sušici. Naravski, da u to nije vjerovao ni on, ni njegovi roditelji, a ni sama Ivka.

* * *

Tri tjedna kasnije otišao sam iz B-a. Silila me služba, da ostavim to mjestance. Pero je ostao kod kuće. Molio je za produženje dopusta na mjesec dana. Molba mu je bila uslišana. Nu ipak nije on čekao, dok mu rok mine. Njegova se bolest pogoršavala svakim danom. Ali on ni kasnije nije slutio, kakva bi to bolest mogla biti. Govorio je, da se je prehladio i da će to proći, a nije mislio na tolike probdivene noći, nije se sjećao razkalašena života, što ga je sprovadjao, kad je bio svršio sveučilište. Kako rekoh, on nije čekao, dok mu se svrši produljeni dopust, već se je požurio u Zagreb, misleći, da mu valjda b-ski zrak ne prudi zdravlju, te da će ozdraviti, čim se opet povrati u priestolnicu.

Vjenčanje je bilo urečeno za travanj.

Ja sam češće zalazio u Zagreb. Škola mi nije bila daleko od grada. Vidjevao sam više puta i Peru. Nije nikako mogao, da se oporavi. Medju nami nastade nešto hladniji odnošaj. Kad bi se sreli, rukovali bi se i popitali za zdravlje. Ivku samo jedan put spomenuh. On mi odvrati, da je zdrava.

Jednoga dana, vozeć se željeznicom u Zagreb, mislio sam na njih dvoje. Nije li griješno, nije li nepravedno, da on, slab i sušičav, uzimlje djevojk, koja je zdrava kano ptica u gori, koja nije no bujna mladost i prava ljepota. Možda bi ga ona ostavila, kad bi se našao drugi, ili kad bi joj tkó raztumačio, da se ta ženitba ne će sretno svršiti. Bi li, da joj

ja sam pišem? Al kako da to učinim? Saznat će se, pa će sviet reći, da sam sebičan i da sam nepošten! Mozgajući tako, sinu mi u glavi dosta smjela, ako i ne posve plemenita misao. Da, da, tako je: — ona je razumna djevojka, ona će pojmiti stvar, radi koje se ne će danas sutra kajati. Kušat ću, možda uspijem.

Došav u Zagreb, podjem odmah u knjižaru i kupim Mantegazzinu knjigu „Dan na Madeiri“. U hotelu napišem — t. j. nisam napisao — već narišem, da mi rukopis ne bi poznali, sliedeće rieči: „Pročitajte pomno ovu knjigu prije, nego što se odlučite na udaju“. . . Zamotam knjigu i odpravim ju Ivki. Prije nego sam ju zamotao, podbrisao sam crvenom olovkom list, što ga je pisao otac Emme, junakinje Mantegazzine pripoviesti. Ivka je pošiljku primila; mislila je, da joj Pero nešto šalje.

* * *

Ja se nisam prevario u svojoj nadi. Knjiga se je živo dojmila Ivke. O tom sam se osvjedočio iz njezina dnevnika, koji mi je dopao ruku. „Dan na Madeiri“ otvorio joj je oči. Ona je slutila, da je Pero sušičav. Da je to koja druga bolest, bila bi već jenjala i on bi bio zdrav. Al ovako: u svakom pismu, što ga roditeljem piše, tuži se na slabo zdravlje. U sječnju i veljači ipak se je bio nešto oporavio, te je u listovih, što ih je na nju upravljao, često naglašivao, da će doskora doći onaj sretni čas, kad će njih dvoje biti svoji, kad se više ne će jedno od drugoga razstajati.

Poslje svakoga lista, što bi ga od njega dobila, zatvorila bi se ona u svoju sobu i gorko bi plakala . . . A kako da i ne plače? Srce ju vuče, da podje za onoga, koga ljubi nada sve, a razum joj odgovara sa Mantegazzom: „Ne ima sile strasti, ni moći ljubavi, ni oluje nesvjestice, koja može na zlo prisiliti onoga, koji mora i hoće da izpuni svoju dužnost; nad dužnošću nema možda drugoga Boga“.

Lako bi joj bilo i za Peru. Ona bi mu ili sve priznala, ili bi mu pisala, da se je predomisliła: da je pitala svoje srce, pa da joj ono odgovara, da ga ona ne bi mogla usrećiti. Za to neka na nju zaboravi i neka si traži drugu, koja će ga učiniti sretnim, jer je on zaslužio, da bude sretan! . . . Dakle, za nj bi bilo lako, al njegovi roditelji? Ako im rekne, da ne će za nj: — oni će na nju navaliti, kudit će ju, da je nezahvalna; spočitavat će joj, da je ohola, nu da joj uzalud oholija, jer da boljega ne će naći! . . .

Jedne večeri zaključila je svoj dnevnik ovimi riečmi: „Volim se ogriješiti i o svoju savjest, nego li dopustiti, da me nazivlju nezahvalnicom oni, kojim dugujem zahvalnost. Ja ću se sbog ljubavi, koju gojim naprama njemu, žrtvovati i za nj poći!“ . . . Kad je napisala te redke, podje da odpočine. Al san, što ga je snila te noći, potresao ju je tako, da se je sutra dan odvažila, da učini nešto, što joj je razorilo onu, po njezinu sudu plemenitu odluku . . . Sanjala je sirotica, kako je u njezinu sobu došla Mantegazzina junakinja Emma sa svojim ocem i

dragim si Williamom. Ova dvojica govorahu Emmi: „Zadavi tu nesretnicu!“ . . . Emma, zaogrnutu mrtvačkim velom, približi se k njezinoj postelji i gledajući gnjevnim pogledom, stade joj govoriti rieči, koje su bile crvenom olovkom podkrižane u „Danu na Madeiri“. Govorila je nekim piskutljivim glasom: „Ljubav je najdragocjenije blago života; hoćeš li ti, nevoljnice, da urodi kletvom? Da, da, ti to hoćeš, dok si ono napisala u svoj dnevnik!“ . . . Izustiv te rieči, htjede ju za vrat uhvatiti, a Ivka vrisnu toli jako, da je taj vrisak u drugu sobu čula i Perina majka . . .

Sutra dan pitala ju je njezina dobrotvorka, od šta se je noćas onako preplašila? Na to pitanje odgovori Ivka, da je bolestna, da ju sad često grozni sni muče, i da se ne će ni udavati za Peru. Govoreć to, plakala je, da bi joj se i studeni kamen smilovao . . . Starica se zapanji od čuda. Kad se je opet snašla, zapita ju za razlog, radi koga ostavlja Peru. Ivka je šutila. Ne htjede jadnica, da rani srce svoje dobrotvorke.

Starica ju ostavi na samu i požuri se k mužu, da mu kaže, da je Ivka sašla s uma. Stari se Jurisić sav upropastio, kad je čuo, što njegova stara govori. Do mala doznao je, da je Ivka pri pameti. On je uzbiesno, kad je saznao, o čemu se radi. Ivka je govorila, samo da ga ublaži, da ne ostavlja njihova sina za volju drugomu, jer da će oni viditi, da se ona me će nikada udavati. Sve to nije moglo, da utiša Jurisićeva gnjeva. On nije više mogao, da

ju gleda, — te je morala ostaviti njihovu kuću i otići k svojoj siromašnoj majci.

* * *

Godinu dana iza toga ovili su se Perini roditelji u crno. U pismu, što ga je na smrtnoj postelji napisao, sjetio se je i Ivke. Pisao je, da joj prašta, jer da vidi, da je radila posve pravo. Ujedno je molio svoje roditelje, da joj i oni oprostite. Desetak mjeseci poslje njegove smrti dodjem ja k Ivkinjoj majci u prosee.

— Ivka te nije odbila? prekinem naglo pripoviedaoca.

— Nije. Jednoč mi reče, da me je voljela više nego druge već i zbog toga, što me je pokojni Pero toliko puta pred njom hvalio.

— Zna li, da si joj ti poslao knjigu „Dan na Madeiri?“

— Zna.

— A što ti je rekla, kad si joj kazao?

— Zagrlila me je strastveno i rekla, da je tako valjda Bog htio.

— Ti mora da si sretan uz tvoju ženu?

— Istina, brate, ja sam ti sretan, presretan, jer vjeruj mi, da je žalibože u Hrvatskoj malo žena, kao što je moja Ivka.

Gospodin major.

Godine 187* proboravio sam čitav mjesec lipanj u mjestu M. U tom mjestu raste pred obćin-skim uredom divna, velika granata lipa. Najmilije mi bijaše sjediti iza jutra pod tim liepim drvetom. Pušeći smotku, sjedio bih mnogo puta po dva sata, sjedio bih i gledao čisto modro nebo, divio bih se onoj modrini, prem sam znao, da nije ino nego zrak, koji okružuje našu zemlju; znao sam to, al ipak ona mila, zamamna i čedna boja godila je momu oku, kano suhu grlu čaša hladne vode. Kadkad opet slušao bih zuj sitnih pčela, koje su se jatile oko lipina cvieća. Četvrtkom dolazili bi seljaci u obćinu, da izjadaju svoje jade gospodinu načel-niku. To jadanje zovu oni „raporat“. Prije i poslje njihova jadanja posjedali bi oni pod lipu, te bi se prepirali, jadikovali ili nadmudrivali. To sam ja osobito rado slušao.

Tako smo sjedili jednoga četvrtka i liepo se razgovarali, kad na jednoč oglasi se veliko zvono m-ske crkve.

— Oho! netko je stavio žlicu na policu, progovori jedan seljak.

— Samo da nam je znati tko, reče drugi.

— Eno Lulića, gdje dolazi od crkve, on će nam kazati, primieti treći.

— Komu to zvone? upita njih više, kad se je Lulić približio.

— Staromu majoru!

— Eh, da Bog dao, ne vidio nikad raja božjega! kliknu Petar Sokolić.

— Muči, ne griješ duše! ukori ga nekoliko glasova.

— A zašto ga kuneš? upitam ja.

— Zašto, zašto? Zato, jer nije bio čovjek, nego pas.

— Dakle ti je teško na žao učinio? opet ću ja

— Da.

— Pripoviedaj nam to.

— A da! ne mogu! — pa već sam i pozaboravio.

— Kazuj, da i mi čujemo! rekoše njegovi mladji znanci i prijatelji.

— E, kad želite, hoću. Ali znajte, da me on sam nema na duši. Pokojni Tone Šarić najprvo me je oernio kod njega, da sam smutljivac i svadljivac.

— A zašto Tone? radoznalo ću ja.

— Tone me je imao na zubu još od devetnaeste godine, naime od onda, odkad sam se prvi put ženio. On se bio zagledao u Anicu Jukićevu, pa i ja . . . Te nas dva drž, porenj: čija će biti. Tone je bio najveći avanica u našem selu, k tomu postao i kapral. A u ono doba bio je kapral ugledniji, nego li danas kapetan. Djevojka njemu vošifa, a njezin otac meni. I tako eto neprilike . . . Al šta zato? Ta nismo nas dva ni prvi ni zadnji, da se oko jedne djevojke otimljemo. Pod suncem valjda nema zdrava ženskoga čeljadeta, oko koga se nisu vrzla najmanje dva mužkarca, prem svaki zna, da

samo jednoga od njih dvojice dopasti može. Al valjda je to i narav odredila, da se ljudi svadjaju i da jedan drugomu o glavi radi. Naše otimanje potrajalo nekoliko nedelja, dok se stari Jukić nije odlučio, i meni Anicu dao za ženu. U prva vremena nije se pitao toliko ni momak ni djevojka, nego roditelji su odlučivali, tko će za koga poći. Al sad se sve okrenulo, pa i to. Stari Jukić, Bog ga pomilovao, kazao mi je, zašto mi je dao Anicu. Znao, on je bio pametan čovjek, pa pod živu glavu nije trpio oholica. On je držao, da nisu ti ljudi nikad dobri gospodari, nikad dobri kućnici; on je govorio, da oholija nije nego za gradske ljude, i to ponajviše za one, koji imaju praznu glavu, ili koji živu od tudje muke, od tudjih žuljeva.

Dobijem ja Anicu za ženu, a Tone se izvrta na me. Gdje god je mogao, tu mi je škodio. Moji drugovi išli su svaki mjesec dana na stražu na kordun, a mene je zapadalo mnogo puta i na petnaesti dan. Što ćete, on se ulagao kapetanu, te ga na me huškao. Dodji se ja potužiti tomu kapetanu, koji je kasnije postao majorom, i komu je eto sad odzvonilo, dodji se ja potužiti, a on stani na me vikati, i da će sa mnom u zatvor. — Kadkad bi me i zatvorio. Kad ja vidio, da na zemlji nema pravice, primirim se i odlučim, da ću trpiti. Ta i božji ugodnici podnosili su najveće nepravde, al zato i gledaju lice Njegovo, koga ne će, ako Bog da, major nikada viditi.

— Nismo u crkvi, nego pod lipom, uštinu bogomoljnog Sokolića neki lugar.

— Daj čovjeku, da divani kako zna, rekнем ja lugaru.

— Nisam ja po primjeru svetaca odlučio trpiti, nego radi toga, da se moj dušmanin ne veseli mojoj nevolji. Jer, kad god bi me Tone vidio, da idem kapetanu, osmiehnuo bi mu se brk. Znao je on, da janjci i purani, što ih je kapetanu za mito nosio, ne dadu, da ja dodjem do pravice. Ma ne ćeš se ti momu zlu veseliti, pomislim ja, jer podniet ću odsele sve, pa što bilo da bilo.

Tako ja, al udes drugačije.

Bilo je nekako oko svetoga Ilije. Po danu pripeci oko božje, da bi se kamen studeni ugrijao kao moja peć oko božića. Voda presušila po vrelih, trava povenula i požutila kano lišće na drvetu, kad ga dohvati vrućina goreće kuće. Tako po danu. Al noć kano dah božji: gali ti prsi, daje krepčinu i bilju i zvjerinju. Ja se izvalio u štagalj na slamu — u kući ne bi mogao prospavati od vrućine, nego da si žensko ili da si bolestan — izvalio se i upro oči u daske od krova. — Čekao sam, hoće li se pojaviti mjesec, te da onda usnem, jer znate: za pomrčine mora se više paziti i na kuću i na blago. Zločest čovjek najvoli crnoj noći; ona je njemu, što poštenjaku dan. — Čekam ja, čekam, a mjeseca nema. Ne vidi se ništa, tek kadkad pojavi se kroz šupljice moga krova po koja zviezda. Pogledam ju; ona, bi reći, smije se. Bože moj, po-

mišljam, je li to moja, ako da, nosi li mi sreću ili nesreću na ovome svijetu? Sve ja tako i gledam i mislim, pa onda opet slušam, kako kukci cvrče, a osobito skakavci i cvrčci, te malo po malo i san mi zaklopi oči . . . Na san mi dodje pokojni otac. To mi ne bi po čudi, te ga sve onako u snu pitam: zašto mi se javlja? Znae, ja sam se osvjedočio, da me nešto neugodna čeka, kadgod o njem sanjam. Ljutim se sve onako u snu, al na jednoč probudiše me psi. Imao sam ih dvoje. Pas je vriedio vola za kuću, a kujica bila je za lov. Stoji njih kolječ. Skočim i pomislim, da ne dižu toliku graju uzalud. Poletim do tora, a kad tamo: sluga zaspao, tor otvoren, a blago razagnato. Znao sam ja, da će tako biti, dok se je pokojnik meni na san pomolio. „Hajduci! hajduci!“ viknem ja i izpalim pušku. Na moju viku skoči sve selo. Potečemo u potjeru. Na razkrižju izpod naših kuća stignem ja jednoga. Kako sam ga sgrabio, lupim s njim o ledinu, kleknem mu na prsi i da ću ga zaklati. Ali se brzo predomislim, ter ga samo nekoliko puta šakom dohvatim pod rebra. (Tu i nehotice pogledam u strojno, jako, mišičavo tielo pripovjedaoca. Pogledam njegovo ravno držanje; visoko, junačno čelo; žarke, žive oči i jaki, siedi brk.) Njega stane pomaganje. Susjedi dotrče k nami, medju njimi i Tone. — „Ha! lopove!“ viknu on na me, „što radiš od moga pašanca, kano da je on tat!“ — „I jest“, odgovorim mu ja. Al on po meni. — Nasta krešvo . . .

Kad smo se razstali bilo je krvavih glavah.

Sutra dan u predzorje ode kapral kapetanu, te nas na mrtvu glavu obtuži, a ponajviše mene. Reče, da smo nasilje uradili, da smo mirna čovjeka na sred puta do na mrtvo izprebijali. Taj mirni čovjek bio je njegov pašanac Grga Šuić, koji se je onu večer — poslje tučnje — svratio bi k Toni, te se s njim dogovorio, kako će mene tužiti. Kod pre slušavanja tvrdio je Grga, da je on po poslu išao k Toni, te da sam ga ja prava zdrava napao na putu. Ljudi moji, duša će u raj na tiesna vrata, al ja i danas kažem, da je Grga bio one večeri u mom toru, jer moji ovnovi nisu bili ni trideset koraka od onoga mjesta, gdje sam ga uhvatio i malko proškakljao.

Isti dan, kad me je Tone tužio, spazim ja u predvečerje — već se suton hvatao — gdje se nešto iz daleka crni. Gledam, gledam — ljudi su! To mi se čudno učini. U one naše vrleti malo kad onoliko ljudi dolazilo. Ljudi se primicali našim kućam. Meni stalo srce jače tući: pomislio sam na prošlu noć. Žena mi se uplašila i stao ju lelek. — „Mući, te hodi u kuću“, viknem joj . . . Nisam nego utjerao ženu u kuću, a kad eto četrdeset momaka. Vodja pročita zapovied, da moram u zatvor. Bace okove na me. Tako momu bratu i stricu. Stali se mi braniti, stali dokazivati, da smo pravi. Ali sve badava. Sila Boga ne moli. Srce me je bolilo, kad su nas povel i kad sam čuo plač žena i djece.

Dodjemo oko ponoći pred kumpaniju, gdje nas odmah strpaše u zatvor. Sutradan dodjemo pred kapetana. On nas sasluša, te pusti brata i strica kući, jer da oni nisu nikoga tukli, a sa mnom natrag u buharu. Tu sam čamio četrnaest dana. Tko zna, koliko bi me bili još držali, da mi se nije, žalosti moja, dogodila velika nesreća kod kuće. Umrkla mi, da oprostite, u porodjaju žena. Rodila mi je Danu, koji eno služi negdje u Magjarskoj. Bog zna kako mu je med Magjari . . .

Tu tužnu viest došao brat javiti kapetanu i umoliti ga, da me pusti, dok ju pokopamo. Siromak nije se ni usudio spomenuti, da prav trpim, niti reći, koliko kvara imam kod kuće, kad su me zatvorili u najvećem teku našega težačkoga posla. „Pustit ću ti ga“, reče kapetan, „ali ja ga ne ću hvatati poslie po vaših brdinah, nego ću ga odmah nadariti onako, kako je zaslužio; dati ću mu pravu poputbinu“.

Izvedoše me iz zatvora. Ja sam se poveselio, da će me pustiti, al kad tamo, povališe me na klupu, te mi na očigled čitave kumpanije odbrojiše trideset batina. — Prosim Boga, pa vas! molio sam kapetana. Al on viknu stražaru: „lutri ga! lutri ga!“ — Kapetan je bio Švaba, te nije znao dobro hrvatski. — Stražar po meni . . . Kad me je prvi put udario, kano da me presjeklo. — O muko! o nepravdo! nigda te re bilo! pomislim ja, te stisnem zube, zatvorim oči i uhvatim se rukami za klupu. Kad sam ustao, zahvalim se, kako je to običaj bio.

Pogledam brata, a on gologlav, i suze mu u očima. Protrnem. On mi reče, da podjemo kupiti pokrov, jer da je Anica umrla.

Starac presta, a mi svi pomislismo, da se nije mogao drugačije ni izraziti, nego li se izrazio, kad je čuo glas, da je gospodin major umro.

— A je li taj major rodom iz naših krajeva? upitam starca, samo da čujem, što će on o tom.

— Dragi gospodine, neka mu bies zna za rod i rodni kraj. Ja ga poznam od kako pamtim. A čulo se, da se je doselio iz Štajerske ili Pemske.

— Kako se zove i je li bio učen?

— Zvao se je Švajnburg, a učen je bio koliko i ja.

— Kako ti to znaš?

— Lako. Ta bio je kuharom i kočijašem kod pokojnoga kanonika A. — Kanonik ga je učinio čovjekom, to jest: on mu je pribavio onu sabljicu.

— Kako to?

— U kanonika bila nekakva rođakinja. Onaj Švaba bio mlad i pristal. Ma pristal je bio sve do smrti. Dan po dan udomio se kuhar tako, da bi se vriedna rođakinja kadkad zarekla, pa izustila: „Moj Johan“ (tako bilo ime Švajnburgu), a naš prečastni kanonik stao misliti, što da radi. Lako bilo njemu raditi. Poznavao je i prijateljvao s mnogo gospode. On s njima uglavi, a oni s Johanom u vojnike. Znao Johan čitati i pisati. Došla četrdeset i osma. Johan u Magjarsku. Tamo je mogao postati tko je što htio. Johan postane lajtmanom. Kad je nekakav top

oteo, dadoše mu zlatan križ. S tim križem domogao se je i titula majorskoga, kad je prelazio u mir. Od tad ga i mi zovemo „gospodinom majorom“. — U Magjarskoj izginulo uzalud mnogo naših ljudi. Kad je Rus satio Magjara, povratimo se mi kući. Sam vrag naneseo Švajnburga za kapetana u našu kumpaniju. U to umro i kanonik, a njegova rođakinja pošla za kapetana. Doniela mu svega, a sad je on opet njoj sve ostavio, dok ne kuene i njoj zvono kao što je malo prije kucnulo njemu.

To vam je eto moja pripoviedka.

— A kaži nam kako je svršio Tone?

— Kako? — kako? — Onako, kako je i zaslužio. Tri godine dana motala ga teška bolest. Na smrtnoj smo se postelji izmirili. On me je molio za oprostjenje, govoreći, da mi je mnogo neprilika nanio, al da mu ipak oprostim. Ja sam mu oprostio.

U to zveknu podne. Seljaci poustadoše govoreći, da je doba kući poći. I ja podjoh, dovikujući im: „Sretno ljudi!“

Putem do kuće razmišljao sam: koli jednoličan i koli tužan je život hrvatskih seljaka.

Knjižara Mučnjak i Senftleben u Zagrebu preporuča sljedeće knjige:

Amicis Edmondo, Slike iz vojničkoga života, preveo A. Veber, 50 novč.

Andersen H. C., Improvizator, roman, 1 for.

Babić B., Mladi mornar ili put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata, 50 novč.

Bačić P. Petar krstitelj, Rukovet serafinskoga cvieća ili ručna knjiga namienjena braći i sestram trećega reda pokore sv. oca Frane, 35 novč.

Bauer Juraj prof., Svjetski jezik (Volapük): 1. Moja borba za nj — 2. Slovnica njegova (sa slikom obretnika), 60 novč.

Becić Ferdo, Zavjet, pripoviest iz krajiškog života, 75 novč.

Bezenšek Ant., Izvješće o stenografskih tečajih na kr. velikoj gimnaziji zagrebačkoj, 20 novč.

Bezenšek Ant., Nauk o stenografiji I. dio, za hrvatski i slovenski jezik, 1 for.

Bezenšek Ant., Jugoslavenski stenograf II. dio 2 for.

Bollanden K., Angjela, društveni roman, pohrvatio Stj. Horvat, 50 novč.

Cievara Ljutovid, Dvie zabavne igre. Hrvatskomu krasnomu spolu. I. Točkarica, II. Pitanja i odgovori. 20 novč.

Cievara Ljutovid, Sibila ili ciganka gatalica, na zabavu hrvatskomu pučanstvu. Ciena s dvijema kockama 30 novč.

Dražénović Josip, Iskrice, 40 novč.

Gall Josip, Poputnina mladu i neizkusnu kroz društvo i život, broš. 60 novč., vez. 70 novč., fino vez. sa zlatorezom 1 for. 20 novč.

Gundulić Ivan, Djela. Različite pjesni, drugo izdanje, broš. 20 novč., vez. 30 novč.

Hajdenjak Andrija, Djetinje sigre za mladež oboga spola, 40 novč., vez. 55 novč.

Kozarac J., Priče djeda Nike, broš. 40 novč., vez. 50 novč., u finom vezu sa zlatorezom 1 for.

Manojlović Gavril, Mladi dani Veljkovi, pjesme, broš. 1 for. 80 novč., vezano 2 for. 80 novč.

Mašik V. Z., Izabrane narodne pripovjedke Slavenâ. Dio I., 3 svezka. Svaki svezak 30 novč., sva tri svezka zajedno vezana 1 for., u platnu sa zlatorezom 1 for. 40 novč.

Relković M. A., Djela, 1 for. 40 novč.

Robinson Kruzoe, vrlo zanimiva pripovjest sa slikami za mladež, vez. 50 novč., sa zlatorezom 60 novč.

Trnski Ivan, Svakolika mu djela, I. knjiga: Pospievke i milostnice mladjenke, II. knjiga: Kriesnice, knjiga po 80 novč.

Varžička Julijo, Mali zabavljač. Zanimive računske i geometrijske zadaće, zagonetke, zavedbe, dosjetke i t. d. Sa slikami. 30 novč.

Vukotinović Ljudevit, Trnule, pjesme, 5 novč.

Vuletić Vukasović Vid, Mudri Čoso, narodna pripoviedka, 30 novč.

Naručbe odpremamo poštarskim pouzećem.

Kataloge šaljemo na zahtjev badava i franko.

Knjižara **Mučnjak i Senftleben** u Zagrebu.